

УДК 636.082:009:001

М. В. Апостол

ПЕДАГОГІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ АКАДЕМІКА М. В. ЗУБЦЯ

Висвітлено основні етапи становлення кафедри розведення сільськогосподарських тварин Національного університету біоресурсів і природокористування України. Обґрунтовано, що кафедра здобула статус провідного галузевого навчального центру з тваринництва завдяки активній професійній діяльності її завідувачів, талановитих учених М. А. Кравченка, Д. Т. Вінничука, М. М. Майбороди, О. Г. Тимченка, М. В. Зубця. Узагальнено внесок академіка НААН М. В. Зубця в оптимізацію навчального процесу, розгортання на базі кафедри комплексних наукових досліджень з селекції і розведення сільськогосподарських тварин.

Ключові слова: вища освіта, тваринництво, селекція, порода сільськогосподарських тварин, наукова школа.

У становленні наукових основ тваринництва значний внесок належить галузевим вищим навчальним закладам. Специфіка їх діяльності полягає у виконанні поряд із навчальними ряду інших функцій, зокрема навчально-методичної та науково-дослідної, що позначилося у підготовці навчальних керівництв та підручників з тваринництва, проведенні низки пріоритетних наукових досліджень. Галузеві вищі навчальні заклади також виконують просвітницьку та репрезентаційну функцію, яка полягає в поширенні наукової думки та передового досвіду ведення тваринництва, обміні племінним матеріалом тощо. Відомі педагоги вищої зоотехнічної школи розвинули основоположні теоретичні та методичні положення розведення і селекції сільськогосподарських тварин, заснували власні наукові школи. Вивчення історичного досвіду у цій галузі є особливо актуальним на сучасному етапі, коли відбувається активний пошук шляхів вирішення глобальної продовольчої проблеми, зростання конкурентоспроможності вітчизняного тваринництва.

Окремі аспекти становлення та розвитку вищої зоотехнічної освіти в Україні знайшли висвітлення у наукових працях В. В. Діденка, Ю. Д. Рубана, Д. О. Мельничука, І. С. Бородай та ін. [1, 2, 3, 4]. Однак до цього часу не проведено цілісного науково-історичного аналізу діяльності кафедри розведення сільськогосподарських тварин Національного університету біоресурсів і природокористування України, внеску у її становлення одного з її завідувачів, доктора сільськогосподарських наук, професора, академіка НААН М. В. Зубця. З огляду на це дані завдання висувалися на перший план при проведенні дослідження. Автором використано історичні (порівняльно-історичний, предметно-хронологічний), загальнонаукові (аналіз, синтез, логічний) та джерелознавчий методи. Методологія дослідницького пошуку ґрунтується на застосуванні системно-історичного підходу.

Прототипом кафедри розведення сільськогосподарських тварин Національного університету біоресурсів і природокористування України (НУБіП України) була кафедра розведення і спеціальної зоотехнії, відкрита в 1940 р. при Київському ветеринарному інституті (КВІ). Її засновником був визнаний учений, доктор сільськогосподарських наук, професор, Заслужений діяч науки України М. А. Кравченко. Його наукова діяльність присвячена розробленню генеалогічних методів селекції, створенню та племінному використанню високопродуктивних тварин, удосконаленню методів відтворюючого схрещування та розведення за лініями тощо [4].

Як свідчать архівні матеріали, у складі КВІ на той час функціонував лише один факультет – ветеринарний. Окрім кафедри розведення і спеціальної зоотехнії також функціонували спеціальні ветеринарні кафедри та кафедри зоогігієни, годівлі й агрономії, добре укомплектовані професорсько-викладацьким персоналом [5, арк. 7]. На кафедрі розведення і спеціальної зоотехнії проводили серію наукових дослідів. Окремі теми присвячували вивченню зростання ефективності промислового схрещування свиней (керівник – Д. Я. Василенко), розробці методики оцінки плідників за потомством (М. А. Кравченко), дослідженню впливу інтенсивності росту живої маси телиць на їхню продуктивність (М. А. Кравченко) та ін. [6, арк. 1–5].

Визначальною подією цього періоду була організація відповідно до постанови Ради Міністрів СРСР від 1 липня 1954 р. на базі Київських сільськогосподарського і лісогосподарського інститутів першої навчальної академічної установи – Української сільськогосподарської академії (УСГА), що підпорядковувалася Міністерству сільського господарства СРСР.

В історії вітчизняної зоотехнічної науки ці роки ознаменувалися інтенсивними пошуками оптимальних форм співіснування галузевої дослідної справи і освіти. З метою вдосконалення управління наукою, підвищення теоретичного рівня досліджень та впровадження у виробництво досягнень науки і передового досвіду за постановою Ради Міністрів УРСР № 1566 від 30 грудня 1956 р. було створено Українську академію сільськогосподарських наук (УАСГН) [7, арк. 42–44]. Вона мала статус вищого науково-методичного центру країни в галузі сільськогосподарської науки і координувала науково-дослідну роботу 87 науково-дослідних установ, що знаходилися на території України. Академія також забезпечувала теоретичну й практичну підготовку фахівців вищої кваліфікації [7, арк. 45–47].

Наказом Міністерства сільського господарства СРСР від 21 січня 1957 р. № 18 до складу УАСГН віднесено УСГА та КВІ (на правах факультету). Академія була установою нового радянського зразка, яка не мала аналогів на теренах країни, об'єднувала всі наукові заклади, що працювали в галузі сільськогосподарської науки республіки, в єдину організацію. Згідно з постановою Президії УАСГН від 4 травня 1958 р. викладачі учбової частини брали безпосередню участь у науковій роботі дослідних установ Академії, і, навпаки, учені науково-дослідних установ залучалися до педагогічної роботи учбової частини [8,

арк. 42–43]. Безумовно, це сприяло зближенню сільськогосподарської науки з вищою освітою та суттєво покращувало процес підготовки спеціалістів вищої кваліфікації. З організацією УАСГН були забезпечені досить сприятливі умови для широкого розгортання галузевих наукових досліджень і створення розгалуженої мережі наукових установ аграрного профілю.

Після приєднання КВІ до УАСГН кафедра розведення і спеціальної зоотехнії була реорганізована в кафедру розведення сільськогосподарських тварин. Її завідування, як і на попередньому етапі, здійснював М. А. Кравченко, якого цього самого року обрано першим деканом зоотехнічного факультету. На базі кафедри вчений заснував власну наукову школу. Серед його учнів і послідовників було понад 20 докторів та 80 кандидатів наук – провідних учених у галузі селекції сільськогосподарських тварин. Він є автором 254 друкованих наукових праць, в тому числі 6 підручників для студентів сільськогосподарських вузів та 7 монографій. У 1961 р. УАСГН було ліквідовано у зв'язку з реорганізацією Центрального апарату Міністерства сільського господарства УРСР, її учбовій частині присвоєно попередню назву – УСГА [9, арк. 4–7].

У 1981–1989 роках, після смерті М. А. Кравченка, кафедру розведення сільськогосподарських тварин очолював доктор сільськогосподарських наук, професор, член-кореспондент НААН Д. Т. Вінничук. Учений вперше розробив методику оцінки ефекту поєднання ліній при підборі за допомогою дисперсійного аналізу. Запропонував нову методику оцінки екстер'єрного типу молочної худоби на основі масо-метричного індексу (відношення живої маси до суми промірів в холці, обхвату грудей, косої довжини тулуба). Д. Т. Вінничук є співавтором новостворених порід: української червоно- та чорно-рябої, української та поліської м'ясних. За його керівництва колективом кафедри розроблялися питання теорії і практичні прийоми внутрішньолінійного розведення в ряді поколінь молочної і м'ясної худоби, структурування породи, математичної оцінки схожості тварин за екстер'єрним типом, оцінки плідників за якістю потомства та ін. [10].

За керівництва кафедрою в 1989–1991 роках кандидатом сільськогосподарських наук, доцентом М. М. Майбородою наукові дослідження її вчених спрямовувалися переважно на вивчення питань вдосконалення методів племінної роботи з родинами і лініями та методів обчислення інтенсивності інбридингу – коефіцієнту генетичної схожості зі спільним предком до вирощування і оцінки племінних бугаїв та використання обчислювальної техніки у селекційному процесі. Учений розробив теоретичні основи і організаційні принципи випробування плідників за потомством та запропонував схему використання бугаїв із замкнутим ланцюгом груп контрольних стад на спеціалізованих комплексах з вирощування і випробування бугаїв або держплемстанціях. М. М. Майборода був визнаним лідером у вирішенні методологічних і прикладних завдань оцінки бугаїв молочних і комбінованих порід за якістю потомства [11].

На шляху становлення системи національної освіти першим кроком було надання провідним галузевим вищим навчальним закладам статусу державних і національних. Так, значення базового вищого навчального закладу з підготовки зоотехніків вищої кваліфікації відіграла УСГА, отримавши в 1992 р. статус державного, а в 1994 р. – національного університету.

Не менш плідним періодом діяльності кафедри розведення сільськогосподарських тварин були 1991–1998 роки, коли її очолював доктор сільськогосподарських наук, професор О. Г. Тимченко. Використовуючи її дослідну базу, учений вперше в країні провів унікальні досліді з реципрокного схрещування ангусів з худобою чорно-рябої, білоголової і симентальської порід, які було покладено в основу виведення м'ясної худоби. О. Г. Тимченко є співавтором української і волинської м'ясних порід великої рогатої худоби [12].

Упродовж 1998–2001 років керівництво кафедрою здійснював доктор сільськогосподарських наук, професор, академік НААН М. В. Зубець. Покликанням усього життя вченого було тваринництво, племінна справа та селекція. Він обґрунтував принципово нову гіпотезу генезису порід, покладену в основу нової теоретичної концепції селекційного перетворення їх генофонду, основні положення якої реалізовано при виведенні національних високопродуктивних спеціалізованих порід і типів великої рогатої худоби. Основна стратегічна мета при цьому полягала в залученні кращого світового генофонду та практично повному збереженні позитивних властивостей місцевих порід на основі складного відтворного схрещування. Разом з відомими українськими вченими, професорами Ф. Ф. Ейснером та М. А. Кравченком, а також Міністром сільського господарства УРСР П. Л. Погребняком знаходився біля витоків розбудови в країні галузі м'ясного скотарства. За ініціативою М. В. Зубця в 2001 р. кафедрі присвоєно ім'я її засновника М. А. Кравченка [13, 14].

Іншою характерною тенденцією цього періоду було те, що розвиток вищої зоотехнічної освіти все більше пов'язувався із розбудовою державності в Україні. Становлення системи національної освіти ґрунтувалося на принципово нових засадах. По-перше, національній ідеї, зміст якої полягає у збереженні та примноженні українських освітніх традицій, врахуванні економічних, соціальних, побутових і етнічних особливостей країни. По-друге, реформування вищої освіти підпорядковується законам ринкової економіки. Передусім, вища школа орієнтується не лише на ринкові спеціальності, а й наповнює зміст освіти новітнім матеріалом, запроваджує сучасні технології навчання з високим рівнем інформатизації навчального процесу. По-третє, оскільки Україна обрала шлях розвитку відкритої держави, реформування вищої освіти не розглядається окремо від розвитку світових освітніх систем, передусім, європейської. Необхідне приведення її законодавчої і нормативно-правової бази у відповідність до світових вимог; структурування системи вищої освіти, її складових та впорядкування переліку спеціальностей; інформатизація навчального процесу та доступ до міжнародних освітніх систем тощо. Стратегією сучасних вищих навчальних закладів аграрного профілю є органічне входження в європейську систему освіти, а основою такої інтеграції є забезпечення її високої якості завдяки запровадженню сучасних форм і методик навчання, розширення міжнародних контактів.

Слід відмітити, що за керівництва М. В. Зубця значно активізувалася науково-методична робота кафедри, що позначилося у виданні низки нових підручників і навчальних посібників, які відповідали

вимогам сучасних робочих навчальних програм. Все більше місце у діяльності кафедри відводилося науково-дослідній роботі, яка спрямовувалася на розроблення теоретичних та методологічних аспектів розвитку тваринництва певного регіону і виконувалася відповідно до пріоритетних напрямків розвитку АПК України, проводилося поточне та перспективне планування і впровадження наукових розробок в аграрне виробництво та навчальний процес.

Специфіка цього періоду також позначилася у подальшій трансформації спеціальності зооінженерія на технологію виробництва продукції тваринництва. Це зумовлювалося тим, що в останні десятиріччя перед фахівцями постало завдання прогнозування екологічних і соціальних наслідків від експлуатації та запровадження технологій, селекційних і організаційних методів, охорона зовнішнього середовища та забезпечення здоров'я не тільки тварин, а й людей, що вживають продукти тваринництва і беруть участь у їх експлуатації.

Для діяльності галузевих вищих навчальних закладів цього періоду була характерною подальша диференціація зоотехнічних дисциплін, введення низки спеціальних предметів, таких як інформаційні системи в селекції, генетичні ресурси тваринництва, основи біобезпеки та біоетики, прогнозування продуктивності тварин, моделювання технологічних процесів, організація виробництва, проектування і будівництво підприємств з виробництва та переробки продукції тваринництва, зберігання та контроль якості кормів тощо. Відкрито нові кафедри: з технології виробництва продукції тваринництва і кормів; технології переробки, сертифікації та стандартизації продуктів тваринництва; економіки та менеджменту у тваринництві та ін.

Таким чином, прототипом кафедри розведення сільськогосподарських тварин НУБіП України була кафедра розведення і спеціальної зоотехнії, відкрита в 1940 р. при КВІ. До її становлення, здобуття статусу провідного галузевого навчального центру значних зусиль доклали її завідувачі М. А. Кравченко, Д. Т. Вінничук, М. М. Майборода, О. Г. Тимченко, М. В. Зубець. Вирішальний внесок в оптимізацію навчального процесу, впорядкування переліку спеціальностей відповідно до міжнародних стандартів освіти, розгортання комплексних наукових досліджень з селекції та розведення селекційних тварин на базі кафедри здійснив академік М. В. Зубець.

Джерела та література

1. Діденко В. В. Нарис історії Національного аграрного університету (до сторіччя заснування) / В. В. Діденко. – К. : Аграрна наука, 1998. – 175 с.
2. Рубан Ю. Д. История зооинженерной науки и современность / Ю. Д. Рубан. – К. : Аграрна наука, 2001. – 184 с.
3. Становлення і розвиток аграрної освіти та науки в Україні (з найдавніших часів до сьогодення) / Д. О. Мельничук, М. В. Зубець, Л. Ю. Беренштейн та ін. – К. : НАУ, 2005. – 224 с.
4. Бородай І. С. Природа становлення та розвитку вітчизняної вищої зоотехнічної освіти / І. С. Бородай // Гілея : наук. вісник. – К., 2011. – Вип. 56 (№ 1). – С. 100–104.
5. Державний архів м. Києва (ДАК), Ф. Р-1331, Оп. 3, Спр. 660, 19 арк.
6. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України, Ф. 4861, Оп. 1, Т. 1, Спр. 1, 318 арк.
7. ДАК, Ф. Р-1331, Оп. 3, Спр. 659, 54 арк.
8. ДАК, Ф. Р-1331, Оп. 3, Спр. 1054, 78 арк.
9. ДАК, Ф. Р-1331. Оп. 3, Спр. 3021, 7 арк.
10. Сірацький Й. З. Вінничук Дмитро Тимофійович / Й. З. Сірацький, І. В. Гончаренко // Вчені-селекціонери у тваринництві / УААН; наук. ред. М. В. Зубець, В. П. Буркат. – К. : Аграрна наука, 1997. – С. 32–34.
11. Гузев І. В. Майборода Микола Миколайович / І. В. Гузев, М. З. Швиденко, О. І. Костенко // Історія Інституту розведення і генетики тварин у подіях, фактах, біографіях учених / М. І. Башенко, Ю. М. Бойко, І. С. Бородай; НААН, ІРГТ; наук. ред. К. В. Копилова. – Бориспіль: Люксар, 2012. – С. 217–219.
12. Литвиненко Т. В. Тимченко Олександр Григорович // Вчені-селекціонери у тваринництві / УААН; наук. ред. М. В. Зубець, В. П. Буркат. – К. : Аграрна наука, 1997. – С. 218–219. – (“Українські вчені-аграрії ХХ ст.”; кн. 1).
13. Гладій М. В. Академік М. В. Зубець – талановитий учений, організатор, політичний і громадський діяч / М. В. Гладій // Розведення і генетика тварин: міжвід. тем. наук. зб. / НААН, ІРГТ. – Вип. 49. – К., 2015. – С. 6–13.
14. Єфіменко М. Я. Зубець Михайло Васильович / М. Я. Єфіменко // Вчені-селекціонери у тваринництві / УААН; наук. ред. М. В. Зубець, В. П. Буркат. – К. : Аграрна наука, 1997. – С. 59–62. – (“Українські вчені-аграрії ХХ ст.”; кн. 1).

Apostol M. V. Educational activities of academician M. V. Zubets

The main stages of the formation of the Department of Farm Animal Breeding of the National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine were highlighted. It is proved that the department received the status of the leading branch educational centre on animal husbandry due to the active professional activities of its heads, talented scientists N. A. Kravchenko, D. T. Vynnychuk, N. N. Mayborody, A. G. Timchenko, M. V. Zubets. The contribution of academician NAAS M. V. Zubets in the optimization of the educational process, forming of comprehensive research on the selection and breeding of farm animals at the Department was generalized.

Key words: higher education, animal husbandry, breeding, breed of farm animals, scientific school.

Апостол М. В. Педагогическая деятельность академика М. В. Зубца

Освещены основные этапы становления кафедры разведения сельскохозяйственных животных Национального университета биоресурсов и природопользования Украины. Обосновано, что кафедра получила статус ведущего отраслевого учебного центра по животноводству благодаря активной профессиональной деятельности ее заведующих, талантливых ученых Н. А. Кравченка, Д. Т. Винничука, Н. Н. Майбороды, А. Г. Тимченка, М. В. Зубца. Обобщен вклад академика НААН М. В. Зубца в оптимизацию учебного процесса, разворачивание на базе кафедры комплексных научных исследований по селекции и разведению сельскохозяйственных животных.

Ключевые слова: высшее образование, животноводство, селекция, порода сельскохозяйственных животных, научная школа.